

Τεχνοπαίγνια

Τα τεχνοπαίγνια ή στιχουργικά παίγνια είναι εικονιστικά ποιήματα που αποδίδουν μέσω της γραπτής μορφής το περίγραμμα των αντικειμένων που αναφέρεται στον τίτλο τους. Συνήθως έχουν τη μορφή αινίγματος και σχηματίζουν ακροστιχίδα. Παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία μορφών. Άλλες βασίζονται στη διάταξη των στίχων και την οπτική εικόνα που σχηματίζεται, ενώ άλλες στην επιλογή των γραμμάτων μέσα στο στίχο. Τα τεχνοπαίγνια αναπτύσσονται ήδη από την ελληνιστική και αυτοκρατορική περίοδο με γνωστότατα την «Σύριγγα» του Θεοκρίτου, τον «Πέλεκυ» του Σιμιά του Ροδίου, τις «Πτέρυγες Έρωτος» κ.ά.

Ας δούμε τις χαρακτηριστικότερες κατηγορίες:

1. Ακροστιχίδες: η ακροστιχίδα, ονομαστική ή αλφαβητική, είναι από τα βασικότερα γνωρίσματα της βυζαντινής ποίησης, θύραθεν και θρησκευτικής, λόγιας και δημώδους.
2. Καρκίνιοι: Μια χαρακτηριστική μορφή τεχνοπαίγιου είναι ο λεγόμενος καρκίνος. Τα γράμματα μέσα στο στίχο έχουν τέτοια διάταξη ώστε να διαβάζονται και αντίστροφα, από το τέλος προς την αρχή. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί η επιγραφή "νίψον ανομήματα μη μόναν όψιν" που κοσμεί τις κρήνες των μονών. Ως συγγραφέας τέτοιων ποιημάτων φέρονται ο αυτοκράτορας Λέων Στ', ο Ιωάννης Τζέτζης, ο Θεόδωρος Πρόδρομος κ.ά.
3. Ισόψηφα: Πρόκειται για τα στιχουργήματα που περιέχουν όλα τα γράμματα της αλφαβήτου, όπως ο στίχος του Ιωάννη Τζέτζη: Ζευχθείς πτεροῖς ἔκλαγξε βομβώδη ψόφον
Άλλοτε τα ισόψηφα αποτελούνται από λέξεις με ισοδύναμο αριθμητικό άθροισμα των γραμμάτων (ως αριθμών): Κοσμᾶς ἀκούω καὶ λύρα ψηφίζομαι, όπου οι λέξεις Κοσμᾶς και λύρα είναι αριθμητικῶς ισοδύναμες.
4. Στίχοι κλιμακωτοί: ονομάζονται έτσι οι στίχοι, όταν κάθε επόμενη λέξη είναι κατά μία συλλαβή μεγαλύτερη από την προηγούμενή της, ή οι στίχοι, όταν η τελευταία λέξη του κάθε στίχου επαναλαμβάνεται ως πρώτη στον επόμενο. Επίσης οι στίχοι που στοχεύουν σ' ένα οπτικοακουστικό αποτέλεσμα ανήκουν στην ίδια κατηγορία. Χαρακτηριστικοί είναι οι λεγόμενοι «στίχοι με ηχώ».
5. Στίχοι υφαντοί: πρόκειται για στιχουργήματα μέσα στα οποία ενυφαίνεται σε σχήμα Χ ένας στίχος, ο οποίος αναγράφεται στον τίτλο ως στίχος υφαντός, χιαστός ή χιαστικός. Ο γραφέας επισημαίνει στον κάθε στίχο με ερυθρό μελάνι τα αντίστοιχα γράμματα ή αφήνει εμφανή διαστήματα.
6. Τρίγωνα επιγράμματα: ονομάζονται έτσι τα επιγράμματα, όταν οι στίχοι τους διατάσσονται με τέτοιο τρόπο, που μπορούμε να

αρχίσουμε την ανάγνωση από οποιονδήποτε, χωρίς να μεταβάλλεται το νόημα.

Μια σημαντική συλλογή τέτοιων τεχνοπαιγνίων επιμελήθηκε ο Μανουήλ Ολόβολος στην αρχή της Παλαιολόγειας εποχής και περιλαμβάνεται στην *Παλατινή Ανθολογία*.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

E. Follieri, "Tommaso di Damasco e l' antica minuscola libraria greca", *Red. Acc. Linc., Cl. Sc. mor. stor. filol.* VIII 29 (1974), 145-163.

W. Hörandner, "Visuelle Poesie in Byzanz", *JÖB* 40 (1990), 1-42.

H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τ. Β', Αθήνα 1992, 504.

P. Maas, "Echoversen in byzantinischen Epitaphien", *BZ* 13 (1904), 161-170.

S. Petridès, "Les *καρκίνοι* dans la littérature greque", *EO* 12 (1909), 86-94.

W. Wendel, "Die Technopägnien-Ausgabe des Rhetors Holobolos", *BZ* 16 (1907), 460-467.

_____, "Die Technopägnien-Scholien des Rhetors Holobolos", *BZ* 19 (1910), 331-337.

Παραδείγματα Βυζαντινών Κειμένων

S. G. Mercati, «Giambi con quadruplici acrostico dell' imperatore Basilio», *SBN* 3 (1931), 294-295, επανεκδ. *Collectanea Byzantina* I, 452-453 και W. Hörander, «Visuelle Poesie in Byzanz», *JÖB* 40 (1990), 1-42, το παρόν σ. 15-16.

Δεν είναι ακόμα εξακριβωμένο σε ποιον Βασίλειο αυτοκράτορα είναι αφιερωμένο το ποίημα: στον ιδρυτή της Μακεδονικής δυναστείας, Βασίλειο Α' (867-886) ή στον Βασίλειο Β' τον Βουλγαροκτόνο.

	Στίχοι ιαμβικοί
Ἐκ μὲν θεοῖΟ	Βασιλεύει τῶς ἸώΒ.
Κῆρος δὲ ῬαὰΒ	Αἰσχύνης φεύγει θαῦμαΑ.
Θεὸς γὰρ ἄρμαΑ	Σωφὰρ οἱ δῶκε σθένοΣ.
Ἐνθεν τ' οἶστοΣ	Ἴσχυν ἐχθροῦ οὐκ ἔχειΙ.
5 Ὅς προσκομίζειΙ	Λύτρον ὡς πάλαι τ' ἌβεΛ.
Ἐπεὶ τὸν ἌβεΛ	Εὐάρεστον καὶ ΝῶΕ.
Νόμον τελῶν γΕ	Ἐστὸν ἐν Χριστοῦ κρίσειΙ.
Ἐμνον γὰρ ἐκ σοῦΥ	Εὐαρεστήσεις δύΟ.
Νῦν τῆς θυσίαςΣ	Ἰκετείας μετρίαΣ.

Ακροστιχίδα: Πρόκειται για ιαμβικούς στίχους που σχηματίζουν τετραπλή ακροστιχίδα. Εκτός από την ακροστιχίδα που σχηματίζεται με τα πρώτα και τα τελευταία γράμματα κάθε ημιστιχίου «**Εκ Θεού νυν ο βασιλεύς βασιλεύει Βασίλειος**» (2 ακροστιχίδες), παρατηρείται επίσης ένα περίεργο παιχνίδι ακροστιχίδας μεταξύ του τελευταίου γράμματος της πέμπτης συλλαβής κάθε στίχου και του πρώτου γράμματος της έκτης συλλαβής του κάθε στίχου που σχηματίζουν μια ακροστιχίδα με διπλά γράμματα (ο ββαασσιλλεευς). Επίσης παρατηρούμε ότι το πρώτο και το τελευταίο γράμμα κάθε β' ημιστιχίου είναι όμοιο.

Στίχος 4: οἶστοΣ (όπως παρατηρεί ο Hörander δεν πρόκειται για τύπο του φεύγω, αλλά για παραλλαγμένο τύπο ὑστός του ρήματος ὕω, το οποίο χρησιμοποιείται από τον ανώνυμο ποιητή αυθαίρετα για χάρη του μέτρου.

Μέτρο

Βυζαντινός δωδεκασύλλαβος με πενθημιμερή τομή.

S. Petridès, « Les «ΚΑΡΚΙΝΟΙ» dans la littérature greque », *EO* 12 (1909), 86-94, εδῶ σ. 91-92.

	Τοῦ αὐτοῦ στίχοι καρκίνοι
	Ἡ πύλη αὐτῆ συνίση τὸ ἄ ἢ λύπη.
	Σοροὶ θησαυροὺς σορούας ἤθι ὄρος.
	Αὐ πανομένον ὄνον ἔμὸν ἄ πύα.
	Ἀναβάσατε τῶ νῶ τε τὰ σάβανα.
5	Ῥήτωρ αὐδῶς ὅσος ᾧδιε ἀρωτήρ.

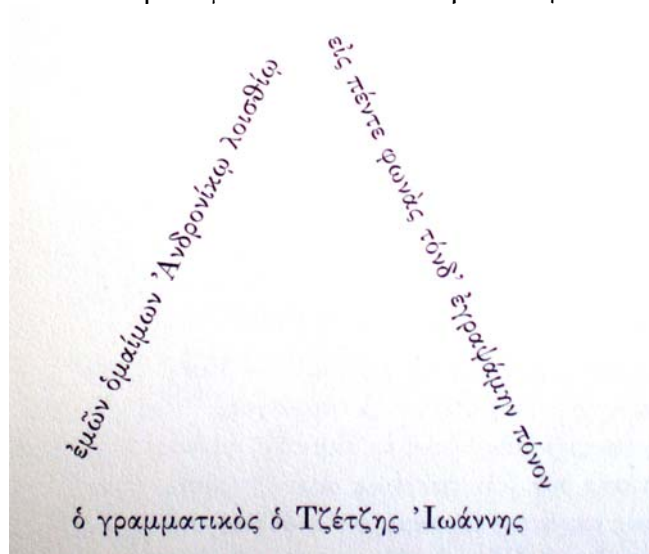
Νῶιν ἄνερ φ ἔπισι π ἔφρεν ἀνιών.
Σύ, Θεέ μου, ὅσον νόσου μὲ ἔθυσ.
Ἄγων ἀπαύδων ἀνωδύα π ἄνωγα.

Πρόκειται για κείμενο δύσκολο στην κατανόηση του νοήματος, έργο κάποιου υπάτου Γεωργίου Σανγιγνατίου, όπως δηλώνεται «του ὑπάτου Σανγιγνατίου στίχοι ἱαμβοί».

Σπ. Λάμπρος, «Τρίγωνα επιγράμματα», *NE* 2 (1905), 166-168 και W. Hörandner, «Visuelle Poesie in Byzanz», *JÖB* 40 (1990), 1-42, το παρόν σ. 5.

Ἐμῶν ὀμαίμων Ἀνδρονίκω λιοισθίω
Εἰς πέντε φωνὰς τόνδ' ἐγραψάμην πόνον
ὁ γραμματικὸς ὁ Τζέτζης Ἰωάννης.

5 Ἐπιγραφῆς τρίγωνον ἔστι τὸ σχῆμα·
οἶου γὰρ ἂν ἀρξοίτο τίς τούτων στίχου
βλάψοι κατ' οὐδὲν τὴν ἀνάγνωσιν φίλος.

Μετάφραση

Για χάρη του μικρού μου αδελδού
Ἐγραψα αυτό το πόνημα σε πέντε φωνές,
Εγώ ο γραμματικός Ιωάννης Τζέτζης.
Τρίγωνο είναι το σχῆμα του επιγράμματος.
Απ' ὅποιον στίχων απ' αυτούς κι αν αρχίσει κανείς
αγαπημένος, καθόλου δεν θα βλάψει την ανάγνωση.

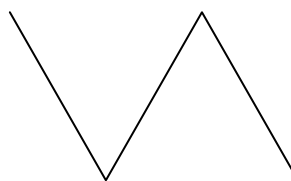
Σχόλια

Το ποίημα είναι έργο του Ιωάννη Τζέτζη και απαντάται σε χειρόγραφο του 14^{ου} αιώνα. Στα φύλλα 59β-72 περιλαμβάνει την Εισαγωγήν εἰς τὰς τοῦ Πορφυρίου κατηγορίας Ἀριστοτέλους ἣ οποία γράφηκε γιὰ χάρη του νεότερου ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου

W. Hörrander, “Visuelle Poesie in Byzanz”, *JÖB* 40 (1990), 1-42, το παρόν σ. 33-34.

Οἱ παρακάτω στίχοι τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου δίνουν ἀκροστιχίδα «ἴαμα ταῦτα τῆς ἐμῆς ἀκηδίας», με βάση το ἀκόλουθο σχῆμα:

Ἰαταταιᾶξ τῆς ἐμῆς ἀτυχίας·
πᾶς ἀδικεῖ με· πῶς ἔχεις, δίκη, στέγειν;
οὐδεὶς μαλαγμὸς τῆς φθονούσης καρδίας·
σῆς ἔργα ταῦτα, Χριστέ, μακροθυμίας.

Μετάφραση

Αλίμονο στην ατυχία μου!

Όλοι με αδικούν. Πώς το υπομένεις αυτό, δικαιοσύνη;

Δεν υπάρχει καμιά παρηγοριά για την καρδιά που φθονεί.

Αυτά είναι έργα της δικής σου μακροθυμίας, Κύριε.

Σχόλια

Στίχος 1: Ἰαταταιᾶξ= πρόκειται γιὰ το ἀριστοφανικό ἐπιφώνημα Ἰατ(τ)αταί ἢ Ἰατ(τ)αταιᾶξ, το οποίο ἀπαντάται καὶ στὴν Κατομνομαχία τοῦ Προδρόμου, ἀλλὰ καὶ στὸ Ροδάνθη καὶ Δοσικλῆς τοῦ ἰδίου.

Ἰωάννης Τζέτζης, *Επιτάφιος γιὰ τὸν αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄, τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἓνα παράδειγμα κλιμακωτοῦ στίχου*, P. Matranga (ἐκδ.), *Anecdota graeca*, Ρώμη 1970, σ. 621, στίχ. 64-68.

Στὸ παρακάτω ποίημα ὁ κάθε στίχος ἀρχίζει ἐπαναλαμβάνοντας τὸν τελευταῖο (ρηματικό) τύπο τοῦ προηγούμενου στίχου.

Τὸν ἀετόν μου τὶς ὄφεις περιθέει,
περιθέων δὲ πλεκτάναις συγκατέχει,
συγκατέχων δὲ τοῦ καλοῦ κατισχύει,
κατισχύων δὲ πρὸς θάνατον ἀπάγει.

5 ἀπάγομαι δέσμιος αὐτὸς τῶ πάθει.

Μετάφραση

Τὸν αετό μου κυνηγᾷ ἓνα φίδι

καὶ περικυκλώνοντάς τὸν τὸν συλλαμβάνει με δίχτια

καὶ κρατώντας τὸν αἰχμάλωτο ὑπερισχύει τοῦ καλοῦ

καὶ καθὼς ὑπερισχύει, τὸν οδηγεῖ στὸν θάνατο,

Ὄδηγούμαι ὁ ἴδιος δέσμιος ἀπὸ τῆ συμφορᾶ.